

WSPARCIE POTRZEBUJĄCYCH WYZWANIEM DLA SAMORZĄDU TERYTORYALNEGO

**redakcja naukowa Katarzyna Małyś-Sulińska
Tomasz Podlejski, Mirosław Stec**

Wolters Kluwer

AUTORZY

Marzena Okła-Drewnowicz

* * *

Agata Cebera

Jakub Grzegorz Firlus

Anna Kawecka

Renata Kusiak-Winter

Katarzyna Małysa-Sulińska

Anna Mazur

Justyna Mielczarek-Mikołajów

Adrian Misiejko

Stanisław Nitecki

Tomasz Podlejski

Aleksandra Puczko

Mikołaj Pułło

Marta Romańska

Mirosław Stec

Dorota Sylwestrzak

Daniel Wacinkiewicz

WSPARCIE POTRZEBUJĄCYCH WYZWANIEM DLA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

**redakcja naukowa Katarzyna Małysa-Sulińska
Tomasz Podlejski, Mirosław Stec**

Publikacja dofinansowana przez:

- Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Bydgoszczy
- Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Gdańsku
- Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Gorzowie Wielkopolskim
- Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Siedlcach
- Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Toruniu

Stan prawny na 1 czerwca 2024 r.

Recenzenci

Prof. zw. dr hab. Jacek Jagielski

Dr hab. Piotr Lisowski, prof. UW

Wydawca

Izabella Małecka

Redaktor prowadzący

Kinga Zajęc

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Rybczyńska

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-714-1

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
---------------------	---

Wstęp	11
-------------	----

Marzena Okła-Drewnowicz

Bon senioralny jako element tworzenia polityki senioralnej ...	15
--	----

Mikołaj Pułło

Potrzeby członków wspólnoty samorządowej i sposoby ich zaspokajania przez jednostki samorządu terytorialnego w świetle wartości konstytucyjnych	31
---	----

Marta Romańska

Umowa jako forma działania administracji stosowana w celu zaspokojenia potrzeb socjalnych	49
--	----

Dorota Sylwestrzak

Stopień skomplikowania spraw z zakresu pomocy społecznej – uwagi <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>	73
--	----

Renata Kusiak-Winter, Justyna Mielczarek-Mikołajów

Sytuacja osób z niepełnosprawnościami w koncepcji <i>smart city</i>	95
--	----

Daniel Wacinkiewicz

Wsparcie w zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych jako integralny element procesów rewitalizacyjnych	111
--	------------

Adrian Misiejko

Wybrane zagadnienia związane z charakterem prawnym gminnych programów osłonowych	129
---	------------

Jakub Grzegorz Firlus

Ustalanie zakresu realizacji obowiązku zapewnienia przez gminę dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami – zarys problemu	143
--	------------

Anna Mazur

Sąd powszechny jako organ odwoławczy w postępowaniu o ustalenie stopnia niepełnosprawności lub zaliczeniu osób, które nie ukończyły 16. roku życia, do osób niepełnosprawnych – wybrane problemy praktyczne	163
--	------------

Agata Cebera

Świadczenie wspierające – aspekt procesowy hybrydowych „systemów” postępowań elektronicznych	179
---	------------

Anna Kawecka

Asystencja osobista wyzwaniem dla samorządu terytorialnego	199
---	------------

Stanisław Nitecki

Pieczka zastępcza jako forma wsparcia dzieci będących w potrzebie	221
--	------------

Aleksandra Puczek

Rola i zadania samorządu terytorialnego w zwalczaniu ubóstwa energetycznego	243
--	------------

Bibliografia	257
---------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

dyrektywa 2016/2102	- dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z 26.10.2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i mobilnych aplikacji organów sektora publicznego (Dz.Urz. UE L 327, s. 1)
EKPC	- europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), tzw. Europejska Konwencja Praw Człowieka
k.c.	- ustawa z 23.06.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
k.k.	- ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17)
k.p.a.	- ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 572)
k.p.c.	- ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 poz. 1550 ze zm.)
k.r.o.	- ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809)
Konstytucja RP	- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja ONZ	- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.)
KPP UE	- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389)
o.p.	- ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2023 r. poz. 2383 ze zm.)

p.e.	– ustawa z 10.04.1997 r. – Prawo energetyczne (Dz.U. z 2024 r. poz. 266 ze zm.)
p.p.s.a.	– ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 1634 ze zm.)
u.d.c.	– ustawa z 4.04.2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1440)
u.d.e.	– ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. z 2023 r. poz. 285 ze zm.)
u.d.i.p.	– ustawa z 6.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. z 2022 r. poz. 902)
u.d.m.	– ustawa z 21.06.2001 r. o dodatkach mieszkaniowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1335)
u.p.p.	– ustawa z 11.02.2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz.U. z 2024 r. poz. 421 ze zm.)
u.p.s.	– ustawa z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.)
u.p.z.	– ustawa z 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. z 2024 r. poz. 475 ze zm.)
u.PJM	– ustawa z 19.08.2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2023 r. poz. 20)
u.r.	– ustawa z 9.10.2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. z 2024 r. poz. 278)
u.r.u.s.	– ustawa z 19.07.2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz.U. poz. 1818)
u.r.z.s.	– ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 44 ze zm.)
u.s.g.	– ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2024 r. poz. 609 ze zm.)
u.ś.r.	– ustawa z 28.11.2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 323 ze zm.)
u.ś.w.	– ustawa z 7.07.2023 r. o świadczeniu wspierającym (Dz.U. poz. 1429 ze zm.)
u.w.r.	– ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2024 r. poz. 177 ze zm.)

- u.z.d. – ustawa z 19.07.2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2022 r. poz. 2240 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

AUWr.	– Acta Universitatis Wratislaviensis
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
FK	– Finanse Komunalne
M.P.	– Monitor Polski
Legalis	– System Informacji Prawnej Legalis
LEX	– System Informacji Prawnej LEX
ONSAiWSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
PiP	– Państwo i Prawo
ST	– Samorząd Terytorialny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
ZNSA	– Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
ICT	– technologie informacyjno-komunikacyjne (<i>Information and Communications Technology</i>)
KRUS	– Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
OzN	– osoba z niepełnosprawnością
PFRON	– Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PJM	– polski język migowy
SA	– sąd apelacyjny
SKO	– Samorządowe Kolegium Odwoławcze
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny

WSA	– wojewódzki sąd administracyjny
WZON	– Wojewódzki Zespół ds. Orzekania o Niepełno- sprawności
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

WSTĘP

W postanowieniach Konstytucji RP wiele uwagi poświęcono sytuacji prawnej jednostki w państwie i społeczeństwie. Problematyka ta została ujęta w rozdziale II zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”, przy czym w ustawie zasadniczej wskazano wyłącznie wolności i prawa o fundamentalnym znaczeniu. Zauważenia wymaga zatem, że w postanowieniach Konstytucji RP ujęto między innymi prawo człowieka do godności, prawo człowieka do życia, prawo człowieka do zabezpieczenia społecznego, prawo człowieka do ochrony zdrowia, a także prawo rodziny do pomocy ze strony państwa czy zasadę prowadzenia przez władze publiczne polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli.

Jednocześnie w Konstytucji RP wskazano, że samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej, a przysługującą mu w ramach ustaw część zadań publicznych wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Zadania te wykonywane są na rzecz ogółu członków danej jednostki samorządu terytorialnego, co oznacza, że sposób ich realizacji ma wymierny wpływ nie tylko na funkcjonowanie całej wspólnoty samorządowej, ale także poszczególnych jej członków.

W naszej ocenie jako niezbędna jawi się zatem analiza obowiązujących regulacji normatywnych i wskazanie, czy stwarzają one jednostkom samorządu terytorialnego możliwość zapewnienia odpowiedniego wsparcia osobom potrzebującym. Konieczna jest przy tym szeroka dyskusja na ten temat prowadzona przy udziale różnych środowisk. Forum dla wymiany poglądów w tym zakresie stanowiło XVII Seminarium Naukowe Katedry Prawa Samorządu Terytorialnego Uniwersytetu Jagiellońskiego

oraz Samorządowych Kolegiów Odwoławczych zatytułowane *Wsparcie potrzebujących wyzwaniem dla samorządu terytorialnego*, które odbyło się w Wieliczce w dniach 4–5 grudnia 2023 r. Udział w nim wzięli zarówno przedstawiciele praktyki prawniczej, w tym sędziowie Sądu Najwyższego, sądów administracyjnych, jak i pracownicy urzędów administracji samorządowej oraz rządowej, w tym szczególnie liczna grupa prezesów i członków samorządowych kolegiów odwoławczych. Reprezentowane było także środowisko parlamentarzystów. Nadto w Seminarium uczestniczyli naukowcy o różnych specjalizacjach ze wszystkich liczących się ośrodków akademickich w Polsce. Założeniem organizatorów seminarium naukowych Katedry Prawa Samorządu Terytorialnego Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Samorządowych Kolegiów Odwoławczych jest, aby dyskusja na temat samorządu terytorialnego toczyła się przy udziale przedstawicieli różnych specjalizacji naukowych, w tym administratywistów, konstytucjonalistów, finansistów, cywilistów oraz historyków. To cykliczne wydarzenie naukowe stanowi bowiem płaszczyznę wymiany poglądów przez przedstawicieli wszystkich wymienionych środowisk zajmujących się badaniem samorządu terytorialnego.

W trakcie XVII Seminarium Naukowego Katedry Prawa Samorządu Terytorialnego Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Samorządowych Kolegiów Odwoławczych wygłoszonych zostało kilkanaście referatów, w których przedstawiciele nauki odnieśli się do obowiązujących regulacji normatywnych w przedmiocie wsparcia potrzebujących, a wszystkie one zostały poprzedzone wystąpieniem Poseł na Sejm RP Marzeny Okły-Drewnowicz, pełniącej aktualnie funkcję Minister do spraw Polityki Senioralnej, która przedstawiła stojące przed prawodawcą wyzwania w tym zakresie, wskazując w szczególności konieczność stworzenia spójnej polityki senioralnej. Wszystkie te wystąpienia wywołały ożywioną dyskusję wśród uczestników prezentowanego wydarzenia naukowego. Stały się one podstawą do napisania – zawartych w niniejszej książce – artykułów naukowych traktujących między innymi o potrzebach członków wspólnoty samorządowej i sposobach ich zaspokajania przez jednostki samorządu terytorialnego, skomplikowanym charakterze spraw z zakresu pomocy społecznej, postępowaniach o stwierdzenie stopnia niepełnosprawności, sytuacji osób z niepełnosprawnościami, asystencji osobistej, potrzebach mieszkaniowych członków wspólnot

samorządowych, a także ubóstwie energetycznym. Nadto w woluminie ujęto założenia do regulacji normatywnej w zakresie bonu senioralnego, który to instrument ma stanowić istotny element spójnej polityki senioralnej w naszym kraju przygotowywanej pod kierunkiem Minister do spraw Polityki Senioralnej.

W naszej ocenie opracowania ujęte w niniejszej książce powinny wywołać ożywioną dyskusję na temat konieczności wsparcia osób potrzebujących, a także roli, jaką w tym zakresie winny pełnić jednostki samorządu terytorialnego. Nie bez znaczenia jest przy tym okoliczność, że zakończył się okres kwestionowania pozycji ustrojowej samorządu terytorialnego w Polsce oraz doniosłości tej – znajdującej umocowanie w przepisach obowiązującej Konstytucji RP – instytucji.

Kraków–Warszawa, czerwiec 2024

dr hab. Katarzyna Małysa-Sulińska, prof. UJ
Katedra Prawa Samorządu Terytorialnego UJ
ORCID: 0000-0002-6406-8851

Tomasz Podlejski
Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Warszawie
ORCID: 0009-0000-2895-0647

prof. dr hab. Mirosław Stec
Katedra Prawa Samorządu Terytorialnego UJ
ORCID: 0000-0002-3537-9204

Marzena Okła-Drewnowicz

BON SENIORALNY JAKO ELEMENT TWORZENIA POLITYKI SENIORALNEJ

1. Perspektywa demograficzna

Proces starzenia się populacji, czyli wzrost liczby i udziału osób starszych wśród ogółu ludności, jest zjawiskiem globalnym i nieodwracalnym. W Polsce procesowi temu towarzyszy zmniejszająca się od kilku lat liczba ludności, przy jednoczesnym utrzymywaniu się na niskim poziomie wskaźnika dzietności oraz wydłużającej się przeciętnej długości życia.

W 2022 r. ludność Polski w wieku 60 lat i więcej wyniosła 9,8 mln osób, natomiast osoby te stanowiły 25,9% populacji ogółem. Podczas gdy 10 lat wcześniej, w 2012 r. populacja tej grupy osób wyniosła nieco powyżej 8 mln osób i stanowiła 20,9% ludności ogółem¹. Wynika to z faktu, że w wiek emerytalny w tym okresie wchodziły osoby urodzone w powojennym wyżu demograficznym. Proces starzenia się ludności w Polsce w najbliższych latach będzie nabierał tempa. Według prognozy GUS liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć o kolejny milion osób – do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. ma wynieść 13,7 mln osób. Osoby starsze będą stanowiły wówczas około 40% ogółu ludności Polski².

¹ Główny Urząd Statystyczny, Bank danych lokalnych, ludność wg grup wieku i płci.

² Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2023–2060*, Warszawa 2023.

Wyniki przygotowanej przez Główny Urząd Statystyczny „Prognozy ludności na lata 2023–2060” wskazują na istotny ubytek ludności do 2060 r. Jak wynika z danych, proces starzenia się ludności będzie postępował, co przełoży się na wzrost odsetka osób w wieku 65 lat i więcej. Udział osób powyżej 65. roku życia w ogólnej liczbie ludności będzie wynosił ok. 33%. Dalsze zmiany związane ze spadkiem liczby osób w wieku produkcyjnym i dzieci do 14. roku życia będą widoczne w strukturze ludności. Zmaleje odsetek kobiet w wieku reprodukcyjnym, co także wpłynie na obniżenie liczby urodzeń (i współczynnika dzietności, który osiągnie na koniec horyzontu prognozy poziom około 1,5). Przewiduje się dalszy znaczny napływ ludności na obszary podmiejskie położone wokół głównych ośrodków miejskich (postęp suburbanizacji), a w odniesieniu do migracji zewnętrznych wystąpi dodatnie saldo migracji. Jak wynika z prognoz przedstawionych przez GUS, przebieg zmian będzie zróżnicowany terytorialnie³.

2. Wybrane wyzwania w związku z zachodzącym procesem starzenia się społeczeństwa

Wśród najważniejszych determinant wyznaczających możliwość samodzielnego i niezależnego życia jest stan zdrowia. Wraz z wiekiem stan zdrowia ulega pogorszeniu. Po 50. roku życia zwiększa się ryzyko zachorowania na choroby znacząco obniżające komfort i jakość życia, utrudniające aktywne zawodowo i społecznie życie. W Polsce proces ten ma jednak silniejsze natężenie w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej. Zgodnie z Europejskim Badaniem Warunków Życia (EU-SILC) w 2022 r. 23,9% osób w wieku 65 lat lub więcej w Polsce określiło swój stan zdrowia jako zły lub bardzo zły, podczas gdy przeciętnie dla krajów UE27 udział ten wyniósł 19,1%. Jednocześnie 25,6% Polaków w wieku 65 lat lub więcej określiło swój stan zdrowia jako dobry lub bardzo dobry, podczas gdy udział takich odpowiedzi przeciętnie

³ Główny Urząd Statystyczny, *Prognoza ludności na lata 2023–2060*, Warszawa 2023.

w UE27 wyniósł 38,7%⁴. Powyższe determinuje potrzebę rozwoju usług zapewniających dostęp do systemu opieki zdrowotnej dostosowanej do potrzeb funkcjonalnych, środowiskowych i socjalnych osób starszych, w tym opieki długoterminowej i geriatrycznej. Ponadto równie istotne są działania nastawione na profilaktykę w zakresie zdrowego stylu życia i wczesnego wykrywania chorób (np. cywilizacyjnych czy nowotworowych) skierowane do osób w każdym wieku.

Wzrost liczby osób w wieku starszym, któremu towarzyszy pogarszające się z wiekiem zdrowie, oznacza także wzrost osób doświadczających różnego rodzaju ograniczeń w zaspokojeniu podstawowych potrzeb życiowych oraz realizacji funkcji sprawowanych w społeczeństwie. Badanie EU-SILC wskazuje, że w 2021 r. w Polsce wśród 9,4% osób w wieku 60–74 lat występowały poważne ograniczenia zdolności do wykonywania czynności, jakie ludzie zwykle wykonują (trwające co najmniej 6 miesięcy), natomiast dla kolejnych 27,1% ograniczenia takie występują, ale nie są zbyt poważne. Dla osób w wieku 75+ wartości te wynoszą odpowiednio: 23% i 38,4%⁵. W Polsce usługi z zakresu opieki długoterminowej świadczone są w systemie ochrony zdrowia i w ramach pomocy społecznej. Jest to związane z koniecznością zabezpieczenia różnych potrzeb osób wymagających wsparcia, w tym osób starszych, w codziennym funkcjonowaniu oraz rodzin opiekujących się osobami starszymi. Dodatkowo występują trudności w godzeniu życia prywatnego z zawodowym przy jednoczesnym pełnieniu ról rodzicielskich i kontynuowaniu pracy zawodowej przez opiekunów osób starszych, przede wszystkim kobiet w wieku 50+. System pomocy społecznej obejmuje usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze, świadczone w miejscu zamieszkania, a także usługi dzienne świadczone w ośrodkach wsparcia oraz całodobowe świadczone w domach pomocy społecznej i innych placówkach zapewniających całodobową opiekę. Zgodnie z danymi prezentowanymi przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Polska jest jednym z krajów o najniższej wartości wskaźnika osób w wieku 65 lat lub więcej objętych opieką długotermi-

⁴ Eurostat, https://doi.org/10.2908/ILC_LVHL01 (dostęp: 9.05.2024 r.).

⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2021)*, Warszawa 2023.

nową w 2021 r. (0,9% – osoby w opiece instytucjonalnej). Przeciętnie dla krajów OECD wskaźnik ten (uwzględniający także opiekę świadczoną w miejscu zamieszkania) wyniósł 11,5%⁶. Jednocześnie często osoby doświadczające ograniczeń w zakresie czynności życia codziennego (w skali ADL i IADL) nie otrzymują właściwej dla ich potrzeb opieki. Według danych SHARE (badanie przeprowadzone na przełomie 2019–2020 r.) w Polsce aż 57,8% osób doświadczających przynajmniej trzech ograniczeń tego typu nie otrzymało odpowiedniego wsparcia⁷. Wynik ten był jednym z najwyższych wśród 20 badanych krajów UE. W powyższym kontekście wyzwaniem jest rozwój usług społecznych, w tym o charakterze opiekuńczym (medycznym i niemiedycznym), oraz dotarcie ze wsparciem do seniorów samotnych, mieszkających w szczególności na obszarach wiejskich lub o mniejszym dostępie do usług publicznych w zakresie opieki.

Podstawowym źródłem utrzymania gospodarstw domowych składających się wyłącznie z osób starszych (w wieku 60 lat lub więcej) są dochody z emerytur i rent. Stanowiły one 80,2% dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w tych gospodarstwach. Około 13% stanowiły dochody z pracy najemnej lub z pracy na własny rachunek. Przeciętny dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwach osób starszych w 2022 r. wyniósł 2629 zł w gospodarstwach jednoosobowych oraz 2628 zł w gospodarstwach dwuosobowych⁸. Jednakże osoby starsze żyjące samotnie mają wyższe przeciętne wydatki w porównaniu z tymi, żyjącymi w gospodarstwach dwuosobowych (2132 zł wobec 1783 zł)⁹. W 2022 r. przeciętna emerytura z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych (ZUS) wyniosła 2977 zł, a przeciętna renta z tytułu niezdolności do pracy osiągnęła wartość 2316 zł, natomiast z systemu ubezpieczenia rolników (KRUS) – 1508 zł, a renta z tytułu niezdolności do pracy 1360 zł. Przeciętna wartość tych świadczeń wzrosła w porównaniu do roku poprzedniego o odpowiednio 9,4%

⁶ OECD, *Health at glance 2023: OECD Indicators*, Paris 2023.

⁷ Obliczenia własne na podstawie danych z badania SHARE.

⁸ Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.*, Warszawa 2023.

⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Budżety gospodarstw domowych w 2022 r.*, Warszawa 2023.

oraz 8,5% dla świadczeń wypłacanych przez ZUS, oraz 5,0% i 4,7% dla świadczeń z KRUS. Jednakże wzrost wysokości świadczeń emerytalnych nie przeciwdziała utracie ich siły nabywczej mierzonej w relacji do wynagrodzenia przeciętnego. Relacja przeciętnej emerytury z ZUS w 2022 r. do przeciętnego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej wyniosła 53,7%, podczas gdy rok wcześniej kształtowała się na poziomie 55,0%, a w 2015 r. na poziomie 63,7%. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku emerytury z KRUS – relacja przeciętnej emerytury brutto z tego systemu do przeciętnego wynagrodzenia brutto w gospodarce narodowej wyniosła 27,2% w 2022 r., 29,0% w 2021 r. oraz 35,5% w 2015 r.¹⁰ Osoby starsze doświadczają ubóstwa skrajnego relatywnie rzadziej niż osoby w młodszych grupach wiekowych. Zasięg ubóstwa skrajnego (a więc ubóstwa szacowanego na poziomie minimum egzystencji uwzględniającego jedynie te potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie, a konsumpcja niższa od tego poziomu utrudnia przeżycie i stanowi zagrożenie dla rozwoju psychofizycznego człowieka) gospodarstw domowych, w których skład wchodzi jedynie osoby starsze, w 2022 r. wyniósł 3,8% i kształtował się na poziomie zbliżonym w porównaniu do poprzedniego roku¹¹. Niemniej osoby starsze, ze względu na stan zdrowia i ograniczenia związane z wiekiem, narażone są na wyższe wydatki związane z leczeniem czy też dostępem do usług niezbędnych do godnego życia. Jest to o tyle ważne, że ponad połowa gospodarstw domowych w Polsce, w których żyją tylko osoby w wieku 60 lat lub więcej, to gospodarstwa jednoosobowe (55,2%), a na obszarach wiejskich udział ten wyniósł 59,7%¹². Relatywnie niskie dochody z emerytur oraz trudności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb wynikające ze stanu zdrowia, częste zamieszkiwanie w jednoosobowych gospodarstwach domowych, w szczególności na obszarach o ograniczonej lub utrudnionej dostępności do usług społecznych, zdrowotnych, sklepu czy banku, a także rozluźnienie więzi społecznych zwiększają ryzyko wykluczenia społecznego osób starszych. W tym zakresie wyzwaniem

¹⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.*, Warszawa 2023.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2021–2022*, Warszawa 2023.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Rodziny w Polsce w świetle wyników NSP 2021*, Warszawa 2023.

jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu seniorów z uwzględnieniem sytuacji zdrowotnej, społecznej i ekonomicznej.

Jednym z elementów godnego starzenia się jest dostęp seniorów do aktywności społecznej, sportowej i kulturalnej. Jedną z ważnych form aktywności senioralnej w Polsce jest uczestnictwo w zajęciach prowadzonych przez uniwersytety trzeciego wieku (UTW), korzystanie z oferty Dziennych Domów Senior+ oraz Klubów Senior+, a także inicjatywach wspieranych w ramach programu Aktywni+. Ponadto osoby starsze korzystają z innych form aktywności społeczno-kulturalnej, takiej jak biblioteki, zajęcia w domach, klubach i ośrodkach kultury, a także angażują się w wolontariat. W aktywność społeczną najczęściej angażują się osoby mieszkające w dużych miastach, posiadające wyższe wykształcenie – a więc osoby, które w przeszłości (tj. w okresie aktywności zawodowej) częściej korzystały z instytucji kultury, uprawiały sport czy angażowały się w aktywności społeczne. Badania prowadzone przez GUS wskazują, że w 2022 r. 61,1% osób w wieku 60–74 lata korzystała z internetu w ciągu ostatnich 3 miesięcy poprzedzających badanie. Wskaźnik ten systematycznie rośnie (w 2020 r. wyniósł on 51,4%), co związane jest m.in. z pojawieniem się w populacji osób 60+ aktywnie korzystających w przeszłości z technologii informacyjno-komunikacyjnych¹³. Wyzwaniem stojącym przed decydentami jest stworzenie warunków do włączenia większej liczby osób starszych w aktywności społeczne, w szczególności na obszarach, w których dostępność oferty edukacyjnej i kulturalnej jest ograniczona, oraz działania w zakresie zachęcenia seniorów do korzystania z oferty kulturalnej, sportowej, a także zaangażowania na rzecz innych poprzez wolontariat. Równie istotne jest przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu osób starszych, m.in. poprzez działania edukacyjne i wspierające w zakresie nabywania podstawowych umiejętności cyfrowych oraz zmierzające do jak najdłuższego ich utrzymania.

Należy także podkreślić, że osoby starsze, z racji ograniczeń wynikających z wieku, doświadczają przemocy. Przemoc może przybierać formy

¹³ Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2022 r.*, Warszawa 2023.

niewłaściwego traktowania, zabierania pieniędzy, ograniczenia swobody decyzji, zastraszania czy pozostawienia bez opieki. Osoby starsze doświadczają przemocy od najbliższych, ale także poza rodziną, która najczęściej nakierowana jest na nieuprawnione pozyskanie ich dochodów lub oszczędności. Krzywdzeni często nie zgłaszają takich faktów. Narażone na przemoc mogą być szczególnie seniorki i seniorzy, którzy często pozostają w izolacji i są zależni od innych członków rodziny. W tym zakresie identyfikowanym wyzwaniem jest przeciwdziałanie przemocy wobec osób starszych, a także upowszechnianie wiedzy na temat przejawów przemocy i jej przeciwdziałania zarówno wśród opiekunów osób starszych, jak i wśród samych osób starszych.

3. Rozwój polityki senioralnej

Polityka senioralna powinna być jedną z kluczowych polityk publicznych w dobie starzejącego się społeczeństwa. Należy podkreślić, że od odpowiedniego zagospodarowania kapitału senioralnego, a także od współpracy międzypokoleniowej, będzie zależała przyszła sytuacja na rynku pracy, stan gospodarki kraju i finanse publiczne. Starzejące się społeczeństwo ma także wpływ na kondycję społeczeństwa obywatelskiego.

Rozwój polityki senioralnej w Polsce powinien mieć charakter horyzontalny (holistyczny), w tym powinna ona obejmować zachodzące zmiany społeczne, demograficzne, ekonomiczne. Polityka ta powinna stwarzać przede wszystkim warunki dla godnego i niezależnego starzenia się, umożliwiać poprawę jakości życia na każdym jego etapie, wydłużać aktywność społeczną i zawodową oraz sprzyjać budowaniu międzypokoleniowej społeczności. Dlatego, projektując rozwiązania na rzecz osób starszych, należy dążyć do tego, aby miały one charakter systemowy, długookresowy i stały. Ważne jest dostrzeżenie i docenienie potencjału oraz wiedzy, które są nam przekazywane przez starsze pokolenie.

Ponadto polityka senioralna powinna być prowadzona na wszystkich szczeblach władz publicznych – zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym czy lokalnym. W strukturach administracji rządowej po raz pierwszy w 2012 r. w ówczesnym Ministerstwie Pracy i Polityki

Spółecznej został powołany Departament Polityki Senioralnej¹⁴. Departament ten był odpowiedzialny za tworzenie i rozwój kierunków działań skierowanych do seniorów. Koordynował także realizację Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013¹⁵ (dalej jako: Program ASOS), który był także kontynuowany w dalszych wieloletnich odśłonach jako Pogram „Aktywni+”¹⁶. Program ASOS był pierwszym ogólnopolskim programem skierowanym do osób starszych oraz poświęconym współpracy międzypokoleniowej. Realizowany był także program „Senior-WIGOR”, który został przekształcony w program wieloletni „Senior+” na lata 2015–2020¹⁷. Od 2020 r. funkcjonuje program wieloletni „Senior+” na lata 2021–2025¹⁸. Na początku 2013 r. została powołana również Rada do spraw Polityki Senioralnej¹⁹ jako organ pomocniczy ówczesnego Ministra Pracy i Polityki Społecznej. Do zadań Rady do spraw Polityki Senioralnej należał m.in. udział w przygotowaniu projektu założeń długofalowej polityki senioralnej w Polsce, a także monitorowanie opracowywania oraz realizacji programów polityki senioralnej w Polsce. Rada do spraw Polityki Senioralnej po zmianach funkcjonuje do dziś²⁰. Obecnie jest organem opiniodawczo-doradczym Ministra do spraw Polityki Senioralnej.

¹⁴ Na mocy zarządzenia nr 68 Prezesa Rady Ministrów z 16.08.2012 r. w sprawie nadania statutu Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej (M.P. poz. 590).

¹⁵ Przyjęty na podstawie uchwały nr 137 Rady Ministrów z 24.08.2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013 (M.P. poz. 642).

¹⁶ Kolejne edycje programu były ustanowione uchwałą nr 237 Rady Ministrów z 24.12.2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (M.P. z 2014 r. poz. 52) oraz na podstawie uchwały nr 167 Rady Ministrów z 16.11.2020 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych „Aktywni+” na lata 2021–2025 (M.P. poz. 1125).

¹⁷ Uchwała nr 34 Rady Ministrów z 17.03.2015 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015–2020 (M.P. z 2018 r. poz. 228).

¹⁸ Uchwała nr 191 Rady Ministrów z 21.12.2020 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Senior+” na lata 2021–2025 (M.P. z 2021 r. poz. 10).

¹⁹ Zarządzenie nr 2 Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 25.02.2013 r. w sprawie powołania Rady do spraw Polityki Senioralnej (Dz.Urz. Ministra Pracy i Polityki Społecznej poz. 2).

²⁰ Obecnie podstawą jej funkcjonowania jest zarządzenie nr 1 Ministra do spraw Polityki Senioralnej z 29.12.2023 r. w sprawie powołania Rady do spraw Polityki Senioralnej, <https://www.gov.pl/web/premier/rada-do-spraw-polityki-senioralnej> (dostęp: 5.06.2024 r.).

W grudniu 2013 r. został przyjęty dokument strategiczny pt. „Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020”²¹. Dokument wskazywał, że celem polityki senioralnej w Polsce będzie wspieranie i zapewnienie możliwości aktywnego starzenia się w zdrowiu oraz możliwości prowadzenia w dalszym ciągu samodzielnego, niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych. W 2018 r. zastąpiła go „Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność”²². Dokument ten wskazywał, że celem polityki społecznej wobec osób starszych jest podnoszenie jakości życia seniorów poprzez umożliwienie im pozostawania jak najdłużej samodzielnymi i aktywnymi oraz zapewnianie bezpieczeństwa. Powyższe dokumenty wyznaczały strategiczne kierunki działań w obszarze budowania polityki senioralnej.

Warto także wskazać na ustawę z 11.09.2015 r. o osobach starszych²³, która określa zakres monitorowania i przedstawiania informacji o sytuacji osób starszych. Ustawa ta zawiera definicję legalną osoby starszej, jak i polityki senioralnej. Politykę senioralną definiuje jako ogół działań organów administracji publicznej oraz innych organizacji i instytucji, które realizują zadania i inicjatywy kształtujące warunki godnego i zdrowego starzenia się. Regulacja ta zawiera zobowiązanie Rady Ministrów do corocznego przedstawiania Sejmowi i Senatowi informacji o sytuacji osób starszych.

Na poziomach jednostek samorządu lokalnego zarówno rada gminy, rada powiatu, jak i sejmik województwa mają możliwość utworzenia rady seniorów. Tworzenie tych rad sprzyja solidarności międzypokoleniowej oraz tworzy warunki do pobudzania aktywności obywatelskiej osób starszych w społeczności lokalnej czy danego regionu. Rady seniorów mają charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny. Składają się

²¹ Uchwała nr 238 Rady Ministrów z 24.12.2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 (M.P. z 2014 r. poz. 118).

²² Uchwała nr 161 Rady Ministrów z 26.10.2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo – Uczestnictwo – Solidarność” (M.P. poz. 1169).

²³ Dz.U. poz. 1705.

one z przedstawicieli osób starszych oraz przedstawicieli podmiotów działających na rzecz osób starszych, w szczególności przedstawicieli organizacji pozarządowych oraz podmiotów prowadzących uniwersytety trzeciego wieku, co ma być swoistego rodzaju forum współpracy na rzecz środowiska senioralnego.

Po ponad 10 latach działań na rzecz seniorów, po raz pierwszy w grudniu 2023 r. został w ramach Rady Ministrów powołany Minister do spraw Polityki Senioralnej²⁴. Do zakresu zadań Ministra ds. Polityki Senioralnej należy m.in. analiza i ocena skuteczności rozwiązań prawnych w zakresie polityki senioralnej, koordynacja działań organów administracji rządowej w zakresie monitorowania sytuacji osób starszych, a także inicjowanie, wspieranie i promowanie rozwiązań z zakresu polityki senioralnej. Jest także odpowiedzialny za opracowywanie propozycji kierunków rozwoju polityki senioralnej. Po raz pierwszy na poziomie administracji centralnej powołany jest organ, który ma kształtować horyzontalne podejście do polityki senioralnej, a także jej dalszego rozwoju. Umożliwi to koordynację polityki tworzonej na rzecz seniorów, a także poszerzenie wachlarza rozwiązań prawnych.

4. Bon senioralny

Mając na uwadze wyzwania stawiane przez demografię, jak również zidentyfikowane w wielu obszarach potrzeby seniorów, konieczne jest poszukiwanie i projektowanie nowych, innowacyjnych rozwiązań, które przyczynią się do rozwoju usług społecznych na rzecz wsparcia seniorów oraz ich rodzin/opiekunów. Ponadto, diagnozując potrzebę rozwoju, jak i poprawy dostępności usług wspierających rodziny w opiece nad swoimi seniorami, konieczne jest poszukiwanie najlepszych rozwiązań w zakresie prawnym, usługowym i finansowym, zarówno w kontekście rozwoju polityki na rzecz seniorów, jak i polityki rodzinnej.

²⁴ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 18.12.2023 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra do spraw Polityki Senioralnej (Dz.U. poz. 2709).

Projektowane rozwiązanie stanowi odpowiedź polityki publicznej na wyzwania związane z godzeniem obowiązków wynikających z pracy i zapewnieniem wsparcia odpowiadającego potrzebom osób w wieku powyżej 75 lat przez rodzinę. Konieczność opieki nad bliskimi seniorami niejednokrotnie wiąże się z ograniczeniem aktywności zawodowej (w tym w szczególności kobiet) lub ponoszeniem znaczących kosztów zapewnienia tej opieki na rynku prywatnym. Ponadto niska podaż osób chcących świadczyć usługi w zakresie opieki nad osobami starszymi w Polsce powoduje, że dostęp do tego typu usług jest znacząco ograniczony.

Nowe rozwiązanie legislacyjne, jakim ma być ustawa o systemie usług wspierających rodzinę w opiece nad seniorem – Bon senioralny, jest odpowiedzią na niezagospodarowaną przestrzeń pomiędzy pomocą społeczną i świadczeniami realizowanymi w jej ramach a systemem ochrony zdrowia, w tym w szczególności opieką długoterminową. Bon senioralny ma być usługą społeczną o charakterze opiekuńczym, dostosowaną do potrzeb osób w wieku 75 lat lub więcej.

Planowane narzędzie ma na celu wsparcie osób aktywnych zawodowo w zapewnieniu opieki nad bliskimi osobami powyżej 75 lat, na których ciąży obowiązek alimentacyjny. Należy mieć na uwadze, że opieka nad starszym członkiem rodziny może być mocno obciążająca. W szczególności ma to miejsce w sytuacjach znacznego pogorszenia sprawności psychofizycznej osoby starszej, wielochorobowości czy chorób neurodegeneracyjnych. Dodatkowo, w wyniku zmian gospodarczych w ostatnich trzydziestu latach, osłabieniu uległy międzypokoleniowe więzi społeczne i rodzinne, co stanowi współczesne wyzwanie dla polityki społecznej. Wiele osób młodych opuściło miejscowości rodzinne na rzecz pracy i życia w innych miastach. Osoby starsze, które wraz z wiekiem z coraz większą trudnością mogą zaspokoić swoje podstawowe potrzeby dnia codziennego, żyją w oddaleniu od swoich dzieci i wnuków, czyli osób, które w naturalny sposób stanowią podstawową sieć wsparcia. Jednakże nawet w sytuacji zamieszkiwania w jednej miejscowości seniora i jego bliskich, opieka może być utrudniona w związku z obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi dzieci lub dorosłych wnuków osób starszych. W obliczu ograniczonego dostępu do usług opieki nad

osobami starszymi zarówno w ramach systemu pomocy społecznej, jak i opieki prywatnej, zapewnienie opieki osobom starszym może być znacząco utrudnione. Może to wiązać się z koniecznością ograniczenia aktywności zawodowej lub w skrajnych przypadkach przedwczesnym wychodzeniem z rynku pracy, szczególnie wśród kobiet.

Rozwiązania przewidziane w projekcie ustawy mają pomóc w opiece nad osobą, która ukończyła 75. rok życia i nie jest w stanie samodzielnie poradzić sobie z podstawowymi czynnościami dnia codziennego. Projektowane rozwiązanie ma także charakter aktywizacyjny, ponieważ z jednej strony wsparcie w ramach bonu pozwoli rodzinom seniorów pozostać na rynku pracy, z drugiej – stworzy miejsca pracy dla opiekunów.

Dodatkowym założeniem jest także rozwój usług społecznych, ponieważ projektowane rozwiązanie zakłada, że osoba w wieku powyżej 75 lat objęta zostanie usługą wsparcia, która będzie usługą społeczną o charakterze opiekuńczym, i nie będzie świadczona w ramach ustawy z 12.03.2004 r. o pomocy społecznej²⁵. Rozważa się, aby nowy rodzaj usług obejmował cztery kategorie wsparcia: podstawowe zaspokojenie codziennych potrzeb życiowych, pomoc w uzyskaniu dostępu do świadczeń zdrowotnych, podstawową opiekę higieniczno-pielęgnacyjną oraz zapewnienie kontaktów z otoczeniem. Zakłada się, że usługi świadczone w ramach bonu będą miały charakter niemedyczny, a ich celem będzie wsparcie w czynnościach życia codziennego osób starszych. Usługi będą świadczone w miejscu zamieszkania osoby starszej. Uzupełnią one dostępne już obecnie wsparcie w zakresie opieki nad osobami starszymi w ramach systemu pomocy społecznej (usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze) oraz w ramach systemu ochrony zdrowia (pielęgniarska domowa opieka długoterminowa).

Kolejnym celem jest zwiększenie dostępu do usług wsparcia na rzecz seniorów. Projektowane rozwiązanie jest skierowane do osób, które nie kwalifikują się, ze względu na dochody gospodarstwa domowego, do skorzystania z usług opiekuńczych realizowanych w ramach pomocy społecznej. Zakłada się, że nie będzie możliwości łączenia usług w ra-

²⁵ Dz.U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.

mach bonu z usługami opiekuńczymi realizowanymi w ramach systemu pomocy społecznej oraz wsparciem finansowym, które mogą otrzymać osoby starsze w związku z niepełnosprawnością. Ma to umożliwić większej liczbie osób skorzystanie z usług opieki oraz doprowadzić do zmniejszenia białych plam, a więc gmin, w których nie są dostępne usługi wsparcia dla osób starszych.

Zakłada się, że projektowane rozwiązanie zwiększy podaż osób świadczących usługi opiekuńcze na rzecz osób starszych. W 2022 r. w ośrodkach pomocy społecznej zatrudnionych było 6845 pracowników wykonujących usługi opiekuńcze (w tym 704 pracowników wykonujących specjalistyczne usługi opiekuńcze)²⁶. Analizy przeprowadzone w ramach projektu pn. „Wsparcie realizacji badań panelowych osób w wieku 50 lat i więcej w międzynarodowym projekcie Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE)”²⁷ wskazują, że według stanu na 31.03.2021 r. liczba pracujących w zawodach: asystent osoby niepełnosprawnej, opiekun osoby starszej, opiekun w domu pomocy społecznej i opiekunka środowiskowa w Polsce wyniosła 31 624 osoby²⁸. Ponad połowę z tych osób (tj. 56%) stanowiły osoby pracujące w domach pomocy społecznej. Wśród ogółu zatrudnionych we wskazanych zawodach opiekunowie osoby starszej stanowili 21%. Jednocześnie różne badania społeczne (Europejskie Badanie Warunków Życia-EU SILC, Badanie Zdrowia, Starzenia się Populacji i Procesów Emerytalnych (SHARE), badanie PolSenior2) wskazują na spadek samodzielności w radzeniu sobie z podstawowymi czynnościami dnia codziennego wraz z wiekiem. Przy-

²⁶ Sprawozdanie MRIPS-06, <https://www.gov.pl/web/rodzina/statystyka-za-rok-2022> (dostęp: 9.05.2024 r.).

²⁷ „Rozpoznanie potencjalnego popytu oraz podaży usług opiekuńczych na rzecz osób starszych” Raport cząstkowy nr 2 w ramach zadania 5 i 8 projektu „Wsparcie realizacji badań panelowych osób w wieku 50 lat i więcej w międzynarodowym projekcie Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE)”, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, https://www.share50plus.pl/sites/share50plus.pl/files/2023-12/Raport%20cz%C4%85stkowy%20nr%202_.pdf (dostęp: 9.05.2024 r.).

²⁸ Szacunek ten oparty został na wynikach badania GUS pt. „Zapotrzebowanie rynku pracy na pracowników według zawodów, edycja 2021”, które dostarcza wyników reprezentatywnych na poziomie średnich grup zawodów, dlatego też nie pozwala na precyzyjne określenie skali zatrudnienia w badanym obszarze.